

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК Д.БІЛОУСА У ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

Питання естетичного виховання засобами словесного мистецтва, роль художньої творчості у засвоєнні навчального матеріалу з мови досліджували багато науковців – педагогів, психологів, філологів. Серед них – Л.Айдарова, О.Аксьонова, Н.Бібік, М.Вашуленко, С.Жупанин, Є.Квятковський, П.Кононенко, О.Король, О.Мазуркевич, В.Мацько, О.Скрипченко. Всі вони наголошували на тому, що слово – вагомий засіб розвитку особистості, формування її мовленнєвої культури.

Зокрема, Н.Миропільська зазначає, що засвоїти духовні цінності українського народу, географічні та історичні реалії в їхньому культурно-естетичному аспекті, систематизувати та закріпити лексику, що відбиває національно-культурний компонент семантики, допоможе принцип лінгвокультурології [7, 97].

Складовими процесу лінгвокультурологічного виховання студентів-першокурсників ми вбачаємо твори мовознавчого спрямування, особливо ж – поетичні, авторами яких є Л.Глібов, О.Олесь, П.Тичина, М.Рильський, М.Познанська, О.Підсуха, М.Пригара, М.Вінграновський, І. Малкович, С.Олійник, Л.Мовчун. На нашу думку, вони відзначаються такими методико-виховними чинниками:

- високий ідейно-художній рівень, що справляє сильний емоційний вплив на читача;
- доступність наукових, зокрема – мово-, людино- та природознавчих критеріїв для певних вікових категорій читачів;
- відображення краси й довершеності художньої форми рідного слова, відчуття й вироблення засад естетичного світобачення;

- розвиток мислення й аналітично-пізнавальних можливостей особистості через текст;
- сприяння інтенсифікації навчального процесу й самостійної наукової роботи над словом на практичних заняттях з української мови професійного спілкування;
- удосконалення мовної грамотності.

Тому метою нашої роботи є ствердження визначальної ролі художніх творів, збудованих на лінгвістичних образах, у вивченні студентами технологічного навчального закладу української мови та писемності. Особливу ж увагу приділяємо поезії – в силу не лише специфічного емоційного впливу на читача, а й тому, що ритм і рима поетичного твору мають “мнемотехнічну функцію” [9, 124], а отже, сприяють запам'ятовуванню мовних законів і правил.

Однак у нашому дослідженні головний акцент робиться на творах, в яких у дотепній віршованій формі подаються правила на засвоєння лексики, морфології, синтаксису української мови, обіграються її основні компоненти, норми та стилі. У цьому контексті закономірно з'являється постать Дмитра Білоуса, чия поезія має виховне, педагогічне значення у вивченні рідної мови.

Академік АПН України О.Мазуркевич стверджував, що Д.Білоус своєю поетичною мудрістю, кришталевою чистотою мови і самоцвітом образів невтомно і повсякчас вершив істинний подвиг, самовіддано й захоплено наснажуючи нас то з його соковитих книг, то з живого слова у всенародному радіоуніверситеті.

Усвідомлення читачем символіки української мови, її звуко-кольорового та емоційного забарвлення починається з назв книжок та окремих творів Д.Білоуса: “Диво калинове”, “Чари барвінкові”, “Їжакова канцелярія”, “Ромен хіба не родич Рима?”; “Це ж як вірш!”, “Хто сказав, що наша мова груба?”, “Що значить коника пасти?” тощо. Сам автор свого часу пояснював задум “Дива калинового” так: “Спочатку визривала у мене думка написати про мову для дорослих. Та згодом, розміркувавши, бачу, що під цим кутом зору для дітей ніхто не писав. Ось так і з'явилася книга” [5, 4].

“Дивом калиновим” поет називає саму українську мову:

*Ти постаєш в ясній обнові,
Як пісня, линеш, рідне слово.
Ти наше диво калинове,
Кохана материнська мово! [1, 26]*

Такою само метафорою позначаються й частини мови у вірші з промовистою назвою “Злитки золоті”:

*Як намистини, диво калинове –
Частини мови!.. [1, 45].*

Далі йде образне осмислення лексичного значення кожної частини мови, відбиті в її назві (іменник – “імення”, прикметник – “прикмета”, числівник – “число”, займенник – «за іменника», дієслово – “діє слово”, прислівник – “при слові”).

Принагідно зауважимо, що таке образне навантаження притаманне лише українським назвам частин мови [8, 178]. Приміром, російське “глагол” має пряме значення “говоріння”, “слово”; англійське “verb”, італійське “verbo” тощо походять від латинського “verbum” – “слово”. Підкреслено архетипні значення власне українських мовних термінів, переходячи в мову поезії, отримують більшу пізнавально-виховну цінність: озвучене, оживлене слово ще краще, емоційніше сприймається читачами, особливо – студентами першого курсу, яким притаманне особливе, очуднене світобачення..

Лев Толстой говорив про нашу мову так: “...я дуже люблю вашу народну українську мову гучну, цвітисту і таку м'яку. У вашій мові стільки поетичних слів ніжних, сердечних: ясочко, зіронько, квітонько, серденько”. На підтвердження цього вислову наводимо цитату з вірша Д.Білоуса “Хто сказав, що наша мова груба?”:

*Де іще від матінки-матусі
Ти почуєш спатоньки-спатусі?
Ну яка на світі знає мова
Зменишувальні форми дієслова?..
Де ще в світі є така країна,
Як терпляча Україна-ненька,*

*Щоб і тих, хто їй завдав руїни,
Звала незлобиво – воріженьки?[3, 701-702].*

Проявленню внутрішньої форми слова, таємної сутності літери та звуку сприяють твори, що належать до масиву зорової поезії, – абеткові вірші, акростиhi, мовні загадки. Традиції візуального віршування, вкорінені в поетичних експериментах українського бароко, творчо переосмислюються новітніми авторами в дидактичному, мнемотехнічному, а разом з тим – і розважальному ключі.

На пошук секретів поетичного слова студента спрямовують і акростиhi – вірші, в яких перші літери кожного рядка утворюють слова або вирази. За всіх часів акровіршування було свідченням високого розвитку мови та вміння поетів майстерно нею володіти:

*Роде наш красний, роде наш прекрасний,
Ішого в світі не шукаєм ми;
Дух український, вольний, незагасний,
Не подолати силам зла і тьми:
Ери нової вже гримлять громи.*

*Слово погідне, слово наше рідне,
Любим тебе ми, вік будем любить,
Обрій відкрився, всім світам ти видне,
Видне як сонце, як ясна блакить,
О рідне слово, хай тобі щастить!*

[1, 195]

Складання акростихів сьогодні використовується у вивченні української мови як творче завдання, покликане відкрити у майбутнього фахівця харчової промисловості поетичні здібності. І часто вчорашні школярі, а нині студенти вищих навчальних закладів створюють доволі цікаві акростиhi, зазвичай присвячені друзям або викладачам, з зашифрованими в перших літерах їхніми іменами й прізвищами.

З тією ж метою залучаються до курсу української мови й інші види зорової поезії, зокрема паліндроми:

*Є слова – ну й цікаво!...
Чи то зліва направо,
Чи то справа наліво,
Означають те саме.
Ось дивіться: корок, біб,
Око, Кирик, зараз, піп... [1, 33].*

Або така “Геометрично-ботанічна загадка”:

*Цей термін з геометрії ми знаєм:
На коло схожа замкнена крива.
А справа лиш наліво прочитаєм –
Стан яблука, коли ласун зрива.*

(ЕЛІПС – СПІЛЕ) [1, 106]

Основну частину програми з української мови (за професійним спрямуванням) становлять, окрім наукових робіт, елементи діловодства, ділової документації (написання заяв, доповідних і пояснювальних записок, протоколів тощо). Аби урізноманітнити навчальний матеріал, педагоги послуговуються знову-таки творами дитячого письменства – як прозовими, так і поетичними.

Так, моделі ділового мовлення подано в іншій збірці Дмитра Білоуса – “Іжакова канцелярія”. Автор гумористично стилізує стандартні ділові папери, вкладаючи в формуляри-зразки мовну гру, зокрема внутрішню риму:

*До директора школи Петра Ілліча Дениска –
Доповідна записка.
Я, учень 9-го класу Назарій Кушнір,
Доповідаю, що районний шаховий турнір
Для нашої школи пройшов успішно...
Але що особливо втішно,
Що нашому учневі Штепі Григорію
Надано четверту шахову категорію.*

Додаю подяку клубу “Золота тура”,

Котрий зичить Вам і школі щастя і добра [див. 5, 7].

Так, віршовий доробок Дмитра Білоуса – не лише тлумачення мовних правил, не лише закони вживання слів і словоформ. Його поезія, за висловом Л.Новиченка, – у певному розумінні філологічна, а почасти – й дидактично-прикладна.

Характерною рисою індивідуального стилю Д.Білоуса була його щира зацікавленість у топоніміці – походженні найменувань населених пунктів, місцевостей, річок тощо. Своєрідні поетичні дослідження етимології географічних назв посідають у творчості Білоуса значне місце [див. 4, 145].

Про походження назв міст, населених пунктів Слобожанщини, зокрема Сумської області, розповідають нові його книги – “Веселковий розмай”, “Ромен хіба не родич Рима?”. З великою любов’ю та пошаною розкриває поет значення тієї чи іншої географічної назви рідного краю: «Звідки назва «Курмани»?», «Де взялося місто Суми», «Буринь», «Звідки рід наш на Посуллі», «Чому Велика Писарівка?» тощо.

Ключем до розкриття таємниці топонімів, а разом із тим – засновком до самостійного наукового пошуку виступає вірш «Не цурайся свого роду»:

*У назвах міст і сіл – слова,
В яких щось рідне, таємниче;
В них голос предків ожива
Й сьогодні в рідний край нас кличе.
Читай і думай, друже мій,
І не цурайся свого роду:
Земля – це книга, у якій
Історія твого народу [2, 107].*

Книги Д.Білоуса й інших авторів про рідну мову, етимологію слів і зворотів, український характер, український менталітет, побудовані на філологічних знахідках, художньому відкритті, поетично інтерпретують мовно-інтелектуальні зв'язки земного й космічного, пробуджують історичну та філологічну допитливість у юних читачів. Звідси виникає потреба у нових творах “мовознавчого”

спрямування, які сьогодні з успіхом пишуться не лише професійними літераторами й педагогами, а й учнями.

Творче переосмислення навчального матеріалу науковці вважають необхідною складовою оволодіння мовними знаннями [6, 142]. На теми мови та мовлення можливо сформулювати ряд творчих завдань, зокрема – складання казок, прозових і віршових творів. Викладаючи мовні відомості в художній формі, студенти глибше засвоюють матеріал, усвідомлюють зв'язок між морфологією, лексикою, синтаксисом, виробляють уміння застосовувати набуті знання на практиці. А це є важливим для оволодіння мовою професійного спілкування в майбутньому.

Слово – інкарнація думки. Вміння володіти словом – це плід загальної культури людини, результат її теоретичної підготовки й практики оперування словом. Твори дитячої літератури, що використовують мотиви мови та мовлення, сприяють формуванню мовної культури школярів, оскільки своїм ритмом і характером подібні до ритму й характеру життя учнів – “мінливого, синкопованого, де короткі тексти чергуються з довгими, проза – з віршами, суто національне – з інтернаціональним, серйозне – зі смішним” [7, 125]. Залучення творів про мову до навчального процесу кафедри українознавства Національного університету харчових технологій (дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)») має на меті не лише глибше засвоєння навчального матеріалу, а й духовне збагачення, виховання у студентів уміння володіти словом і розуміти його.

Саме до них – невтомних дослідників і науковців – звертається Д.Білоус:

Філолог ти. Це кожен бачить,

І кожен скаже без вагань,

Бо філологія – це й значить

Любов до слова і до знань!

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус Д.Г. Диво калинове. Чари барвінкові: Вірші. – К.: Веселка, 1994. – 208 с.
2. Білоус Д.Г. Ромен хіба не родич Рима? – К.: Укр. письменник, 1999. – 110 с.
3. Білоус Д.Г. Хто сказав, що наша мова груба? // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 4-х кн. – Кн.3. – К.: Аконіт, 2001. – 751 с.
4. Літературне краєзнавство: Навч. посібник. – Суми: Вид-во Сумського держ. пед. ун-ту ім. А.С.Макаренка, 2002. – 176 с.
5. Мацько В.П. Чародій дива калинового. – Хмельницький: Просвіта, 2000. – 12 с.
6. Мерцалова В. Сравнительная эффективность воспроизводящих и творческих самостоятельных работ учащихся по литературе // Сравнительная эффективность отдельных методов обучения / Под ред. И.Огородникова. – М.: Изд-во Мин. просвещения РСФСР, 1970. – 217 с.
7. Миропільська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: Теорія і практика. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 178 с.
8. Науменко Н.В. Мотиви мови та мовлення в українській дитячій літературі // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства МОН України. – Т.5. – К.: Поліграфічний центр «Фоліант», 2005. – С.175-185.
9. Семенюк Г.Ф., Гуляк А.Б., Бондарєва О.Є. Версифікація: Теорія та практика віршування. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. – 285 с.